

Оксана Валіон

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В РЕСПУБЛІЦІ БІЛОРУСЬ УПРОДОВЖ 2006–2010 РР.

У статті авторка аналізує пріоритетні складові соціальної сфери Республіки Білорусь упродовж 2006–2010 рр. Основну увагу звернено на державну політику в напрямку зростання грошових доходів населення, вдосконалення системи оплати праці, зменшення безробіття, розширення системи соціального захисту в досліджуваний час.

Ключові слова: соціальна політика, соціально орієнтована ринкова економіка, якість життя, оплата праці, система соціального захисту.

Одним із важливих показників соціально-економічного розвитку держави, успіху реформ, що проводяться в контексті підвищення добробуту населення, є проведення ефективної соціальної політики. Соціальна сфера життя суспільства відображає міру задоволення потреб людини в матеріальних і духовних благах, сприяє підтримці соціальної стабільності в країні.

Стратегічною метою білоруської економічної моделі є формування соціально орієнтованої ринкової економіки, яка, в першу чергу, передбачає реалізацію активної соціальної політики. Від її проведення залежить якість життя, здоров'я і безпека нації. З огляду на це, надзвичайно важливо проаналізувати державну політику Білорусі в напрямку зростання грошових доходів населення, вдосконалення системи оплати праці, зменшення безробіття, розширення системи соціального захисту громадян, вирішення демографічних проблем у республіці впродовж 2006–2010 рр. Ці питання є особливо актуальні для Білорусі як соціальної і правової держави.

Історіографічною базою досліджуваної проблеми стали більшою мірою праці білоруських науковців, а також російських і українських дослідників, які звертаються до моделі соціальної політики в Республіці Білорусь, аналізують її основні складові. Зокрема, варто виокремити монографії і статті доктора економічних наук, професора, прем'єр-міністра Білорусі М. Мясниковича [1; 2; 3; 4; 5], в яких у теоретичному і практичному аспектах розглядаються соціальні питання функціонування національної економічної системи. Так, у монографічному виданні “Государственное регулирование социальной сферы” автор зазначає, що на сучасному етапі соціальна політика Республіки Білорусь ототожнюється з діяльністю держави щодо підвищення рівня і якості життя населення, задоволення його потреб у матеріальних благах й обмежується переважно сферою споживання [2, с. 14]. Соціальна спрямованість білоруської економічної моделі обґрунтована в книзі “Беларусь: Народ. Государство. Время”, яка видана спеціалістами Національної академії наук Білорусі та Інституту історії, за редакцією А. Ковалени [6]. Автори наголошують, що соціальна орієнтація економіки Білорусі означає, перш за все, підкорення виробництва споживачу, задоволення в кінцевому результаті масових потреб населення, розвиток людського капіталу [6, с. 538]. Соціальну політику в Республіці Білорусь розкриває доктор економічних наук, професор В. Шимов у праці “Национальная экономика Беларуси” [7]. Він акцентує увагу на соціальних нормативах рівня життя населення, динаміці й структурі грошових доходів і розходів громадян, системі державної адресної соціальної допомоги тощо. Серед інших дослідників із Білорусі, котрі в публікаціях торкаються аналізу проблем соціальної сфери республіки, виділимо наступних: А. Шарапо [8], А. Морова [9], А. Ящук [10], И. Новикова [11], Т. Миронова [12], О. Ерофеева [13], И. Галкина [14] та ін. У контексті аналізу соціально-економічного розвитку Білорусі окреме місце питанням соціальної політики відведено в працях російських науковців Р. Медведева “Александр

Лукашенко. Контури белорусской модели” [15] та Р. Герасимової “Сравнительный анализ экономического развития и рыночных реформ в странах с переходной экономикой в 1990–2009 годы” [16]. В теоретичному плані для розробки означеної проблеми прислужилися статті українських і литовських дослідників А. Круглашова й О. Власкіна [17] та Ю. Лукашина [18]. Цінними джерелами в написанні даної статті стали державні програми із соціально-економічного розвитку Білорусі, матеріали Національного статистичного комітету РБ, а також документи Національного архіву Республіки Білорусь у Мінську.

Під соціальною політикою Білорусі розуміємо систему заходів, що проводяться державними структурами, суспільними організаціями, органами місцевого самоуправління, а також виробничими колективами, які спрямовані на досягнення соціальних цілей і результатів, пов’язаних із підвищенням суспільного добробуту, покращенням якості життя людей і забезпеченням соціальної стабільності, соціального партнерства в суспільстві [7, с. 564]. Головною метою соціальної політики в Республіці Білорусь є турбота про людину, її духовний і фізичний розвиток, добробут у сприятливому й безпечному середовищі.

Наприкінці 1980-х – початку 1990-х рр. соціальна політика в Білорусі проводилася у відповідності із радянським зразком й фінансувалася за “залишковим принципом”. Із середини 1990-х рр. в державі здійснювалися реформи, що передбачали, з одного боку, формування ринкової соціальної інфраструктури, з іншого – створення системи соціального захисту соціально вразливих категорій громадян [7, с. 568]. Зміни, що відбулися на початку ХХІ ст., зумовили необхідність переходу до ринкової моделі соціальної політики, яка полягає в державному субсидюванні малозабезпечених груп населення й посилення адресних заходів соціального захисту. Як наголошується в програмі “Національна стратегія стійкого соціально-економічного розвитку Республіки Білорусь на період до 2020 р.”, держава повинна надати кожній працездатній людині умови “для свого добробуту і повністю виконати соціальні зобов’язання перед інвалідами, багатодітними сім’ями, непрацездатними і малозабезпеченими верствами населення” [8]. Отже, в основу реформ, що проводяться в соціальній сфері Республіки Білорусь, покладений принцип адресності надання соціальної допомоги [19, арк. 94].

Для переходу від однієї моделі соціальної політики до іншої, її ефективне функціонування, здебільшого, залежить, як наголошує білоруська дослідниця Антоніна Морова, від стану економіки країни: чим вищий її рівень, тим повинен бути вищий рівень життя населення. Тобто, напрямки розвитку економічного і соціального блоків є взаємозалежними [9, с. 24]. Згідно даної методології, з початку 2000-х рр. в економічному розвитку Білорусі відбувся перехід до стійкого соціально-економічного зростання, стабілізувався валютний ринок, зріс реальний курс білоруського рубля. Це дало змогу провести структурні реформи в соціальній сфері республіки в напрямку підвищення її ефективності.

Упродовж 2001–2010 рр. соціальна політика була орієнтована на забезпечення стійкого зростання рівня життя і створення умов для розвитку людського капіталу. Стратегія держави ґрунтувалася, перш за все, на послідовному підвищенні у відповідності із зростанням ВВП грошових доходів населення, як важливого показника рівня його життя, вагомого фактору економічного зростання і розширення внутрішнього споживчого попиту [7, с. 568]. Держава прагнула до пом’якшення негативних і посилення позитивних наслідків реформ, що проводилися для матеріального становища населення [6, с. 538].

Соціальний вектор національної політики задекларовано в Конституції Республіки Білорусь, “Національній стратегії стійкого соціально-економічного розвитку Республіки Білорусь на період до 2020 р.” й програмах соціально-економічного розвитку на середньо- і довготривалу перспективи та інших документах. У контексті досліджуваної проблематики на увагу заслуговує Програма соціально-економічного розвитку Республіки Білорусь на 2006–2010 рр., в якій зазначено, що основною метою соціальної політики на наступне п’ятиріччя є подальше підвищення рівня і якості життя населення. Найважливішими шляхами її досягнення є:

- посилення ролі заробітної плати як головного чинника, що стимулює економічний розвиток і підвищення ефективності економіки;
- забезпечення зростання реальних грошових доходів як основи поліпшення життя населення;
- зменшення кількості малозабезпечених громадян;
- недопущення надмірної диференціації за рівнем доходів різних груп населення в регіонах і за галузями економіки [20].

Пріоритетним напрямком соціально-економічного розвитку білоруської держави є підвищення суспільного добробуту, покращення рівня і якості життя населення. Прем'єр-міністр Республіки Білорусь М. Мясникович зазначає, що рівень життя відображає забезпеченість населення необхідними для його життєдіяльності матеріальними й духовними благами, рівень їх споживання і міру задоволення потреб людей у цих благах. Тому підвищення рівня життя населення є основним критерієм оцінки стратегії соціально-економічного розвитку, яку обрала Республіка Білорусь [2, с. 87, 101]. Можемо погодитися з даним міркуванням, адже економіка держави забезпечує стійкість функціонування соціальної сфери, яка, в свою чергу, служить показником ефективності реалізації програм із підвищення соціально-економічного розвитку республіки.

Упродовж 2006–2010 рр. державна політика була спрямована на стимулювання доходів населення з метою зростання їх життєвого рівня. Відтак, спостерігалось зростання грошових доходів громадян, зокрема, збільшилася заробітна плата, пенсії, адресна соціальна допомога, обсяги введення в дію житла, надавалися пільги на послуги ЖКГ, проїзду в громадському транспорті. Такі системні заходи призвели до покращення якості й добробуту життя населення, стабілізації соціально-економічного розвитку держави.

Таблиця 1 [7, с. 576] показує структуру грошових доходів населення Республіки Білорусь в другій половині 2000-х рр. відносно 2000 року.

Таблиця 1

Структура грошових доходів населення Республіки Білорусь, %

Показник	Роки				
	2000	2005	2008	2009	2010
Грошові доходи – всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
У тому числі: оплати праці	53,1	56,1	55,5	55,2	54,8
трансферти населенню	20,0	23,5	22,5	22,1	22,3
з них: пенсії і допомоги	18,5	22,1	21,3	20,6	20,8
Стипендії	0,3	0,3	0,4	0,4	0,3
інші трансферти	1,2	1,1	0,8	1,2	1,2
доходи від власності	1,3	1,5	1,7	2,5	2,2
доходи від підприємницької діяльності	23,2	15,5	17,4	17,9	18,6
інші доходи	2,4	3,4	2,9	2,2	2,1

Бачимо, що в структурі грошових доходів відбулося поступове зниження частки оплати праці, – із 56,1 % у 2005 р. до 55,2 % у 2009 р. та 54,8 % у 2010 р., пенсій і допомоги – із 22,1 % у 2005 р. до 20,8 % у 2010 р. Стипендії в 2005 р. перебували на такому рівні, як і у 2000 р. – 0,3 % від усієї частки грошових доходів населення, проте впродовж 2008–2009 рр. дещо збільшилися – 0,4 %, а у 2010 р. знову становили 0,3 %. Зменшення в структурі грошових доходів питомої ваги заробітних плат і пенсій у 2010 р. було наслідком негативного впливу на економіку Білорусі світової фінансово-економічної кризи. Разом з тим, частка доходів від

власності і підприємницької діяльності зросла відповідно із 1,5 % у 2005 р. до 2,2 % у 2010 р. та із 15,5 % у 2005 р. до 18,6 % у 2010 р., що свідчить про покращення матеріального становища білоруських громадян, а також розширення підприємницької активності. Отже, впродовж 2006–2010 рр. реальні грошові доходи населення Білорусі зросли у 1,76 рази.

Важливим джерелом доходів населення є оплата праці. Заробітна плата в республіці спрямована на стимулювання трудової активності робітників. Визначальною функцією держави було забезпечення державних мінімальних соціальних гарантій у сфері оплати праці та регулювання заробітної плати працівників бюджетної сфери [20; 2, с. 568]. Аналіз динаміки заробітної плати із таблиці 2 [7, с. 579–580] показує її зростання в роки третьої п'ятирічки відносно 2000 року. Бачимо, що номінальна нарахована середньомісячна заробітна плата у 2005 р. становила 463,7 тис. руб., а у 2008 р. зросла до 868,2 тис. руб., тоді як у 2010 р. її розмір сягав 1217,3 тис. руб. Відтак, співвідношення середньомісячної заробітної плати і МСБ (мінімального споживчого бюджету) у 2005 р. складало 202,2 %, у 2008 р. – 255,3 %, а у 2010 р. – 272,8 %. Наприкінці 2010 р. середня заробітна плата в Білорусі досягла 1596 тис. рублів (еквівалентно 527 доларам США). Загалом упродовж 2006–2010 рр. реальна заробітна плата в Білорусі зросла у 1,6 рази [21].

Таблиця 2

Динаміка основних показників заробітної плати в Республіці Білорусь

Показник	Роки					
	2000	2005	2008	2009	2010	2010 (до 2005)
Номінальна нарахована середньомісячна заробітна плата, тис. руб.	58,9	463,7	868,2	981,6	1217,3	262,5
Реальна заробітна плата, % до попереднього року	112,0	120,9	109,0	100,1	115,0	161,8
Співвідношення середньомісячної заробітної плати і МСБ (купівельна спроможність зарплати), %	126,0	202,2	255,3	254,8	272,8	
Середній розмір призначених пенсій (на кінець року), тис. руб.	36,4	211,0	389,4	429,5	584,7	277,1
Реальний розмір призначених пенсій, % до попереднього року	143,2	113,2	104,7	100,2	123,9	169,1
Мінімальний розмір пенсій за віком, тис. руб.	27,0	134,1	226,5	250,3	319,9	238,6
Співвідношення середнього розміру призначених пенсій з БПМ* пенсіонера, %	116,5	158,4	198,9	192,4	231,8	
Співвідношення середнього розміру призначених пенсій із середнім розміром нарахованої заробітної плати, %	41,5	37,5	38,9	39,3	36,6	

*БПМ – бюджет прожиткового мінімуму

Важливим напрямком соціальної політики в Республіці Білорусь є пенсійне забезпечення. Нині в державі встановлені два види пенсій: трудові й соціальні. Останні призначаються громадянам, які за певними причинами не мають права на пенсію, пов'язану із трудовою або іншою суспільно корисною діяльністю. Трудові пенсії надаються за віком, інвалідністю, у випадку втрати годувальника, за вислугу років, особливі заслуги перед республікою. Право на трудову пенсію за віком на загальних підставах надається чоловікам – після досягнення 60 років при стажі роботи не менше 25 років, жінкам – після 55 років при стажі роботи не менше 20 років. Обов'язковою умовою для реалізації права на пенсію є наявність не менше 5 років роботи з виплатою обов'язкових страхових внесків [2, с. 179].

Основною метою вдосконалення пенсійної системи на 2006–2010 рр. було підвищення рівня життя людей пенсійного віку. В цьому контексті заплановано реальне зростання пенсій у відповідності із темпами зростання реальної заробітної плати. Наприкінці третьої п'ятирічки реальна пенсія за віком мала збільшитися у 1,52 рази [20]. Програмні показники зростання пенсій враховували зміни в соціально-економічному розвитку держави в напрямку підвищення його темпів, що давало змогу підняти базові соціальні стандарти життя громадян.

На основі таблиці 2 видно, що середній розмір пенсій зріс із 211,0 тис. руб. у 2005 р. до 584,7 тис. руб. у 2010 р., тоді як мінімальний розмір пенсій за віком збільшився із 134,1 тис. руб. у 2005 р. до 319,9 тис. руб. у 2010 р. Наведені показники свідчать про стійке зростання пенсій. Реальний розмір пенсій за віком збільшився більш, ніж на 61 % у порівнянні із розміром пенсій, що виплачувалися п'ять років тому. Співвідношення мінімального розміру пенсій за віком і бюджету прожиткового мінімуму пенсіонера в 2010 році становило 119,2 % [20].

Варто зауважити, що в Білорусі, в умовах зростання вартості життя проводиться індексация трудових пенсій, що дозволяє підвищити доходи пенсіонерів разом із зростанням доходів економічно активного населення. Крім того, мінімальні трудові пенсії, а також соціальні, індексуються в зв'язку із зміною бюджету прожиткового мінімуму 4 рази в рік [6, с. 546]. Політика, спрямована на підвищення грошових доходів населення, дозволяє певною мірою відшкодувати пенсіонерам зростання цін на споживчі товари й послуги.

Потрібно зауважити, що на забезпечення матеріального добробуту білоруських громадян, особливо надання заробітних плат, а також виплати пенсій спрямовується значна частина ВВП республіки.

Водночас, із збільшенням пенсій зростає частка людей пенсійного віку. Таблиця 3 [22] дозволяє простежити чисельність пенсіонерів загалом і за окремими видами трудової та соціальної пенсій, зокрема. Так, упродовж 2005–2010 рр. кількість людей пенсійного віку збільшилася із 2588 тис. осіб у 2005 р. до 2615 тис. у 2010 р. За цей час збільшилася чисельність пенсіонерів, які отримують пенсії за віком, – із 1903 тис. осіб у 2005 р. до 1977 тис. у 2010 р. Тоді як кількість людей, пенсія яких була призначена в мінімальному розмірі, зменшилася – із 110 тис. осіб у 2005 р. до 42 тис. у 2010 р. Соціальні пенсії в Білорусі отримували у 2005 р. 52 тис. осіб, а у 2010 р. – 53 тис. Отже, в республіці простежується збільшення кількості людей похилого віку, що свідчить про тенденцію старіння населення, яка, у принципі, є загальносвітовою проблемою.

Таблиця 3

Чисельність пенсіонерів, які перебувають на обліку в органах із праці, зайнятості і соціального захисту (на кінець року)

	Роки						
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Всього пенсіонерів, тис. осіб	2622	2588	2586	2591	2593	2601	2615
з них отримують пенсії: за віком	1953	1903	1908	1922	1935	1956	1977
з них пенсіонери з призначеною пенсією в мінімальному розмірі	258	110	76	64	60	57	42
за інвалідністю	322	308	301	296	288	281	274
у випадку втрати годувальника	157	157	153	149	143	135	132
за вислугу років	11	18	19	21	23	25	28
Соціальні	50	52	52	52	52	52	53
у відсотках від загальної чисельності пенсіонерів за віком: чоловіки у віці до 60 років	1,9	2,0	2,4	2,4	2,3	2,2	2,1
жінки у віці до 55 років	2,2	2,3	2,2	2,0	2,0	1,9	1,9
чисельність зайнятих в економіці,	1,69	1,71	1,73	1,74	1,78	1,79	1,78

таких, що доводяться на 1 пенсіонера

У Програмі соціально-економічного розвитку Республіки Білорусь на 2006–2010 рр. значна увага приділена державній політиці в соціально-трудої сфері з метою підвищення ефективності використання ресурсів праці і формування кадрового потенціалу із врахуванням реальних потреб виробництва. В контексті політики зайнятості головними пріоритетами на третю п'ятирічку стали: формування сприятливих умов для підвищення її ефективності, подолання дефіциту робочих місць шляхом розширення інвестиційної активності за рахунок всіх джерел, зниження напруги й підтримка стабільності в сфері соціально-трудої відносин [20].

Координація даних питань з боку держави унеможливила скорочення робітників і збільшення кількості безробітних. У результаті проведених заходів у напрямку створення нових робочих місць, підвищення конкурентноспроможності громадян на ринку праці, кількість населення, залученого в економіці, збільшилася із 4403 тис. осіб у 2005 р. до 4622 тис. у 2010 р. [2, с. 64]. Слід зазначити, що Республіка Білорусь у 2007 р., мала один із найнижчих показників безробіття працездатного населення – 1 % (в Німеччині цей показник становив 8,3 %, у Росії – 2 %, в Україні – 2,3 %, у Казахстані – 0,7 %, у США – 4,6 %, у Польщі – 11,2 %) [6, с. 527].

Таблиця 4 [22] демонструє динаміку зменшення кількості безробітних у республіці впродовж 2005–2010 рр. Якщо в 2005 р. їх нараховувалося 67918 тис. осіб, то в 2010 р. – 33105 тис. За статевим цenzом більшу кількість безробітних становлять жінки – 17401 тис., тоді як чоловіки – 15704 тис. (на 2010 р.) Серед осіб, котрі проживають у сільській місцевості, значно менша кількість безробітних – 7249 тис. (на 2010 р.). Ринок праці (організації, які заявили в органи праці, зайнятості і соціального захисту) в Білорусі пропонував у 2005 р. працевлаштування 35807 тис. особам, а у 2010 р. – 48761 тис. Активні заходи із забезпечення зайнятості населення впродовж третьої п'ятирічки дозволили втримати рівень зареєстрованого безробіття у 2005 р. в межах 1,5 %, а у 2010 р. – 0,7 % відносно економічно активного населення.

Таблиця 4

Кількість безробітних і потреба в працівниках, заявлена організаціями в органи праці, зайнятості і соціального захисту (на кінець року)

	Роки						
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Кількість зареєстрованих безробітних, осіб	95768	67918	52024	44078	37305	40316	33105
серед них жінок, осіб	58147	46784	34321	28937	22645	22998	17401
відсотків	60,7	68,9	66,0	65,6	60,7	57,0	52,6
люди, які проживають у сільських населених пунктах, осіб	13223	12000	9789	9143	8029	8145	7249
відсотків	13,8	17,7	18,8	20,7	21,5	20,2	21,9
Рівень зареєстрованого безробіття (у відсотках до чисельності економічно активного населення)	2,1	1,5	1,1	1,0	0,8	0,9	0,7
Потреба в працівниках, заявлена організаціями в органи із праці, зайнятості і соціального захисту, осіб	32739	35807	44819	50770	50747	34463	48761
Кількість безробітних на одну заявлену вакансію, осіб	2,9	1,9	1,2	0,9	0,7	1,2	0,7

Велика увага в соціальній моделі Республіки Білорусь приділяється соціальному захисту громадян, реалізації їх економічних, соціальних і правових гарантій з метою підвищення якісного рівня життя. Система соціального захисту в республіці спрямована на підтримку всіх категорій населення, проте пріоритетним напрямком є соціальна допомога непрацездатним і малозабезпеченим громадянам. Саме таким шляхом держава прагне боротися з бідністю, яка нині у світі є величезною соціальною проблемою.

Для посилення заходів соціальної підтримки найбільш вразливих верств населення в республіці із 2001 р. була створена державна адресна соціальна допомога (ДАСД), право на отримання якої мали сім'ї з доходом нижче 50 % прожиткового мінімуму. В кінці 2007 р. критерієм став бюджетний прожитковий мінімум (БПМ); з 2010 р. соціальна допомога надається сім'ям і громадянам, середньодушовий дохід яких нижче 1,5 БМП в середньому на душу населення. Державна адресна допомога в Білорусі передбачає: одноразову соціальну допомогу малозабезпеченим громадянам, які опинилися в складній життєвій ситуації (розмір виплат у I півріччі 2011 р. становив 282 тис. руб., її отримали 10,2 тис. осіб); щомісячну соціальну допомогу, що надається громадянам, з середньодушовим доходом нижче БПМ; соціальну допомогу на оплату технічних засобів соціальної реабілітації для дітей у віці до 18 років, не визнаних інвалідами, але тих, котрі потребують її за медичними вказівками, а також інвалідам третьої групи; безготівкові житлові субсидії. У 2010 р. ДАСД отримали понад 165 тис. осіб [7, с. 581]. Варто зазначити, що згідно Указу № 41 Президента РБ від 19 січня 1212 р. відбулося чергове посилення державної адресної соціальної допомоги, що дає можливість вдосконалити механізм її функціонування, розширити перелік громадян, які одержать матеріальну підтримку з боку держави для забезпечення гідного рівня життя для себе і своєї сім'ї.

Значна соціальна підтримка в Білорусі надається багатодітним і неповним сім'ям, які виховують дітей. Окрім того, що вони включені в ДАСД, і є основними одержувачами допомоги, для цієї категорії громадян суттєво змінені підходи в питаннях пільгового кредитування, субсидювання і надання фінансової допомоги у погашенні кредитів, передбачена значна державна підтримка в житловому будівництві [6, с. 539]. Важливо зауважити, що в республіці функціонують центри соціального обслуговування населення, які залучають громадськість, іноземні організації з метою надання матеріальної і моральної допомоги, в першу чергу, багатодітним і неповним сім'ям, а також інвалідам, пенсіонерам та іншим малозабезпеченим категоріям громадян. Порядок отримання іноземної допомоги здійснюється у відповідності із Декретом Президента Республіки Білорусь від 28 листопада 2003 року № 24 "Про одержання і використання іноземної безвідплатної допомоги".

У результаті створення й діяльності в Білорусі активної системи соціального захисту чисельність малозабезпеченого населення впродовж 2006–2010 рр. скоротилася у 2 рази. В республіці був зафіксований один із найменших в СНД розривів у доходах між найбільш і найменш забезпеченими групами населення, що відображає справедливий розподіл доходів серед соціальних груп населення [21].

Важливим напрямком соціальної допомоги в Білорусі, що здійснюється на державному рівні, є підтримка громадян, які постраждали в результаті катастрофи на Чорнобильській АЕС. Починаючи від 1992 р., в республіці діють програми із подолання наслідків аварії, джерелом фінансування яких є республіканський бюджет. Основною їх метою є зменшення збитків здоров'ю постраждалого населення, негативних соціальних і психологічних наслідків катастрофи, соціально-економічна і радіаційно-екологічна реабілітація, забруднених радіацією територій, повернення їх до нормальних умов функціонування. Впродовж 2006–2010 рр. втілювалася в життя четверта програма, затверджена постановою Ради Міністрів Республіки Білорусь від 11 січня 2006 р. Лише у 2010 р. на реалізацію програми із подолання наслідків аварії на Чорнобильській АЕС було передбачено виділення 763590932,0 тис. руб. [23]. Держава докладє значних зусиль, щоб мінімізувати небезпечний вплив від катастрофи, створити безпечні умови для проживання населення, дати кожному постраждалому віру і надію в завтрашній день.

Ще у 1991 р. в республіці був прийнятий закон “Про соціальний захист громадян, які постраждали від катастрофи на Чорнобильській АЕС”, до якого й донині вносяться відповідні зміни та доповнення. Він спрямований на надання допомоги населенню, забруднених радіонуклідами територій, збереження і зміцнення їх здоров’я, створення всіх умов для життєдіяльності громадян [24, арк. 4]. Закон передбачає захист прав і інтересів наступних груп громадян: людей, які брали участь в ліквідації наслідків катастрофи; осіб, що були відселені, і виїхали на нове місце проживання з територій радіоактивного забруднення; громадян, котрі проживають в даний час на вказаних територіях; усіх, хто постраждав від аварій і їх наслідків на інших ядерних об’єктах цивільного або військового призначення, а також у результаті випробувань, учень і інших робіт, пов’язаних з ядерними установками, включаючи ядерну зброю [25]. Згідно закону, таким громадянам передбачені пільги на безкоштовне отримання ліків, санаторно-курортне лікування і оздоровлення, забезпечення засобами технічної реабілітації, оплати комунальних послуг і проїзд у пасажирському транспорті для категорій населення, які, зважаючи на свій фізичний і соціальний стан потребують державної підтримки, в тому числі для інвалідів I і II груп; громадян, які захворіли і перенесли променеву хворобу, викликану наслідками катастрофи на Чорнобильській АЕС; дітей, що проживають в зонах радіоактивного забруднення [25; 26]. Крім того, надаються й інші компенсації: додаткова оплачувана відпустка, компенсації за збитки здоров’ю і щорічна виплата на оздоровлення, зниження загально встановленого пенсійного віку, пенсійні надбавки, пільги для податкообкладання і отримання кредитів, забезпечення житловою площею і отримання її у власність, надбавки до стипендій тощо. Громадянам, які переїжджали із зон обов’язкового виселення, гарантувалася компенсація витрат, пов’язаних із переселенням, облаштуванням на новому місці проживання. Для них у чистих районах республіки побудовано спеціальні поселення, а також надано квартири в містах [27, арк. 18].

Варто зазначити, що чимало людей одержують допомогу згідно чинного законодавства, яке регулює діяльність із “чорнобильського” питання. Так, щоб отримати статус учасника ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС або інваліда, захворювання якого пов’язане з роботами по ліквідації наслідків катастрофи, потрібно відповідне медичне обґрунтування та висновок Міжвідомчої республіканської комісії. Як свідчать анкети учасників ліквідації, а також людей, котрі направляли клопотання до Республіканської міжвідомчої експертної Ради з метою надання інвалідності через захворювання, отримане в зв’язку із наслідками аварії на ЧАЕС [28, арк. 1] дана робота спрямована на збереження їх здоров’я і надання відповідних пільг згідно із законом “Про соціальний захист громадян, які постраждали від катастрофи на Чорнобильській АЕС”.

На територіях, що найбільше постраждали від аварії на ЧАЕС (Гомельська область 56,0 % забруднених земель, Могильовська – 25,7 %, Брестська – 10,0 %, Мінська – 5,3 %, Гродненська – 3,0 %), здійснюється комплекс заходів із надання спеціалізованої медичної і профілактичної допомоги населенню. Щорічне медичне обстеження проходять понад 1 млн чоловік [6, с. 557]. Водночас, серед забруднених радіонуклідами територій, найбільша кількість захворювань на рак щитовидної залози спостерігається у Гомельській, Брестській, Мінській областях, м. Мінську, Вітебській та Могильовській областях (у порядку спадання) [24, арк. 25]. Головною організацією із надання спеціалізованої медичної допомоги населенню, яке постраждало від катастрофи на ЧАЕС, став Республіканський науково-практичний центр радіаційної медицини і екології людини, що був побудований під патронажем президента Республіки Білорусь, і відкритий 31 грудня 2002 р. в Гомелі. З метою збереження здоров’я населення впроваджуються нові методи лікування хворих раком щитовидної залози, що дозволило скоротити частоту рецидивів до 3,2 %. Розроблено низку препаратів, що сприяють зміцненню здоров’я населення, а також приладів для контролю радіоактивного забруднення і доз опромінення [6, с. 559]. Дані питання перебувають у числі найголовніших як для місцевих, так і центральних органів влади.

Важливою є допомога із оздоровлення дітей і підлітків Білорусі, яку надають країни далекого зарубіжжя і особливо Західної Європи. Найбільше білоруських дітей приймають Італія, Німеччина, Іспанія, Великобританія, Ірландія, Бельгія, США, Австрія та інші країни. Значну роботу із оздоровлення дітей і надання допомоги соціально вразливим групам населення проводять громадські організації, міжнародні неурядові товариства [29].

Отже, опинившись перед проблемою подолання наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, які для республіки прирівнюються до “національної біди”, держава зуміла виробити й втілити систему заходів із соціального захисту постраждалого населення, що включають надання медичної і соціальної допомоги, створення безпечних умов для проживання громадян.

Одним із найбільш гострих соціальних питань у Білорусі, що пов’язані із безпекою нації, є демографічна проблема. Про її значущість наголосив президент Олександр Лукашенко, виступаючи на третій Всебілоруських зборах, у 2006 р.: “... у нас найважливіша проблема, пов’язана з безпекою, – це проблема демографічна, проблема народжуваності... Населення нашої країни скорочується, і дуже швидко. Приблизно 50 тисяч щороку. І якщо ми не ліквідуємо ці “демографічні ножиці”, не забезпечимо рівність, а краще – перевищення народжуваності над смертністю, Білорусь як самостійна держава втратить історичну перспективу” [10]. Справді, загроза демографічної безпеки існує, адже в республіці народжується менше людей, ніж помирає. Якщо у 1999 р. чисельність населення Білорусі становило 10045000 тис. осіб, то у 2011 р. – 9468000 тис. В середньому на одну білоруску припадає 1,5 дитини, що дещо більше половини необхідного країні дітовиробництва. На 2011 рік у Білорусі 65,8 % склали сім’ї з однією дитиною і лише 5,3 % – багатодітні родини [30]. Такі показники свідчать про нагальну необхідність вироблення комплексу послідовних заходів із збільшення народжуваності, скорочення смертності, збільшення тривалості життя, зміцнення шлюбно-родинних стосунків, поліпшення умов життєдіяльності сім’ї, оптимізацію міграційних процесів.

У контексті покращення демографічної ситуації в Білорусі у 2007 р. була прийнята Національна програма демографічної безпеки Республіки Білорусь на 2007–2010 рр., основною метою якої була стабілізація демографічної ситуації і формування передумов демографічного зростання в Республіці Білорусь [31]. Головним її результатом стало зниження скорочення населення республіки майже в 2 рази.

Для вирішення демографічних проблем у державі створено надійну і гнучку систему соціального захисту матері і дитини, що включає закони Республіки Білорусь, – “Про права дитини”, “Про охорону здоров’я”, Кодекс Республіки Білорусь про шлюб і сім’ю, Президентську програму “Діти Білорусі” та ін. Згідно із законом “Про державну допомогу сім’ям, які виховують дітей” здійснюється матеріальна підтримка матері, що передбачає одноразову і щомісячну державну допомогу на дитину, яка коректується залежно від зміни розміру бюджету прожиткового мінімуму. Щомісячна допомога надається всім дітям у віці до 3 років, а на дітей старше 3 років допомога нараховується із врахуванням сукупного доходу батьків. У 2009 р. розмір дитячої допомоги вже наблизився до бюджету прожиткового мінімуму [10], а у 2010 зріс на 2,1 % [32]. Нині й надалі спостерігається зростання допомоги на дитину, що дає змогу покращити матеріальне становище родин, які виховують дітей, а також стимулює народжуваність у країні.

У результаті ціленаправленої демографічної політики у Білорусі впродовж 2006–2010 рр. істотно покращилися демографічні показники. Темпи скорочення чисельності населення уповільнилися, очікувана тривалість життя збільшилася із 68,8 років у 2005 р. до 70,5 років у 2010 р., рівень дитячої смертності скоротився у 1,8 рази, що був найнижчим серед країн СНД [21].

Отже, скорочення кількості населення, його старіння, міграція – це соціальні проблеми, з якими стикається сучасна Білорусь. Щоб зменшити і відвернути їх, у державі приймаються й реалізуються заходи, спрямовані на забезпечення зростання народжуваності і очікуваної тривалості життя, уповільнення темпів скорочення чисельності населення, зниження рівня

материнської і дитячої смертності, оптимізація міграційних потоків. Як свідчить статистика, вони позитивно впливають на зміцнення демографічної безпеки в країні.

Бачимо, що діяльність держави в регулюванні соціальної сфери Білорусі, є доволі значною. На думку білоруського економіста Оксани Ерофєєвої, те, що головним суб'єктом здійснення соціальної політики в республіці виступає держава, є, водночас, і основною проблемою, оскільки звужується активність інших суб'єктів, таких як, місцеві співтовариства і окремі громадяни [13]. Можемо погодитися із висловленим формулюванням дослідниці, адже залучення різноманітних некомерційних організацій, робітників і роботодавців до проведення соціальної політики лише посилить соціальний вектор перетворень, зміцнить соціальну сферу республіки загалом.

Для означення рівня соціального прогресу в Республіці Білорусь варто навести сукупні показники "індексу розвитку людського потенціалу" (ІРЛП), що відображають досягнення країни з точки зору стану здоров'я, отримання освіти і фактичного доходу її громадян. ІРЛП застосовується з 1990 р. у рамках щорічних доповідей про розвиток людини у відповідності з Програмою Організації Об'єднаних Націй (ПРООН). У 2010 р. за ІРЛП були обнародовані показники, розраховані за підсумками 2008 р. Рейтинг охопив 169 країн світу. Із держав колишнього СРСР у першу групу країн із дуже високим рівнем людського розвитку потрапила Естонія, яка отримала 34 місце. Республіка Білорусь увійшла в групу розвинутих держав з високим рівнем людського розвитку і зайняла 61 місце, випередивши в цій групі Росію (65 місце), Казахстан (66), Азербайджан (67), Україну (69), Грузію (74) і Вірменію (76). За даними 2009 р. Білорусь перебувала на 68 позиції [2, с. 101, 104–105; 33]. Такі результати для Білорусі, свідчать, з одного боку, про значну роботу, що зроблена в напрямку розбудови соціальних інститутів для задоволення потреб людини, а з іншого – показують той потенціал, який ще необхідно розкрити для підвищення добробуту населення, й увійти до першої п'ятірки країн із дуже високим рівнем індексу людського потенціалу.

Таким чином, соціальна сфера є індикатором змін, що проводяться в державі з метою покращення рівня і якості життя населення. Соціальна політика Республіки Білорусь будується на розвитку людського капіталу. Людина, її потреби, добробут перебувають у центрі всіх програм, концепцій, законодавчих і нормативних актів із соціально-економічного розвитку. Впродовж 2006–2010 рр. в республіці був розроблений комплекс заходів, спрямованих на забезпечення населенню гідного рівня життя. Їх реалізація дала змогу підвищити систему соціального захисту громадян, закріпити стабільне зростання якості життя населення, скоротити масштаби бідності, зміцнити соціальну сферу, зробити її стійкішою до викликів у майбутньому.

Список використаних джерел

1. *Мясникович М.* Республіка Беларусь на пути к новой экономике / М. Мясникович. – Минск: Беларус. навука, 2009. – 292 с.
2. *Мясникович М.* Государственное регулирование социальной сферы: учебное пособие / М. Мясникович, Н. Антонова, О. Хорошко. – Мн.: Акад. упр. при Президенте Респ. Беларусь, 2011. – 231 с.
3. *Мясникович М.* Макроэкономическая политика Республики Беларусь: теория и практика: курс лекций / М. Мясникович. – Минск: Акад. упр. при Президенте Респ. Беларусь, 2012. – 176 с.
4. *Мясникович М.* Потенциал белорусской экономической модели в контексте формирования новой экономики / М. Мясникович // Гуманитарные науки. Сборник научных трудов. Выпуск 9. Белорусская экономическая модель. Проблемы теории и практики формирования / Под науч. ред. М. В. Мясниковича, П. Г. Никитенко; Институт экономики НАН Беларуси. – Минск: Право и экономика, 2008. – С. 5–25.
5. *Мясникович М.* Структурная политика и модернизация экономики Республики Беларусь / М. Мясникович // Белорусский экономический журнал. – 2011. – № 2. – С. 4–15.
6. *Беларусь:* Народ. Государство. Время / Нац. акад. наук Беларуси, Ин-т истории; редкол.: А. А. Коваленя и др. – Минск: Беларус. навука, 2009. – 879 с.
7. *Шимов В.* Национальная экономика Беларуси: учебник / В. Шимов [и др.]; под. ред. В. Н. Шимова. – 4-е изд., перераб. и доп. – Минск: БГЭУ, 2012. – 651 с.
8. *Шарапо А.* Социальная модель Беларуси и ФРГ: сходства и различия / А. Шарапо // Социально-ориентированная модель экономического развития: опыт Германии и Беларуси. Материалы международной научно-практической конференции, Минск, 18 мая, 2011 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.elib.bsu.by/bitstream/123456789/4025/1/2011_Belarus_Germany.pdf.
9. *Морова А.* Методология перехода к рыночной модели социальной политики в Республике Беларусь / А. Морова. – Мн., 2001. – 40 с.
10. *Яцук А.* Социальная защита матери и ребенка в контексте демографической безопасности / А. Яцук [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.pas.by/dfiles/001402_865831_yaschuk2.pdf.
11. *Новикова И.* Глобализация, государство и рынок: ретроспектива и перспектива взаимодействия: монография / И. Новикова. – Мн.: Акад. упр. при Президенте Респ. Беларусь, 2009. – 218 с.
12. *Миронова Т.* К вопросу о формировании социальной политики в условиях интеграции / Т. Миронова // Экономика Республики Беларусь в интеграционных процессах: тенденции, проблемы и перспективы: сб. мат-в Международной научно-практической конференции (19–20 апреля 2012 г., г. Минск) / Ин-т экономики НАН Беларуси. – Минск: Право и экономика, 2012. – С. 134–

136. 13. *Ерофеева О.* Какая модель социальной политики необходима Беларуси? / О. Ерофеева [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://news.tut.by/society/314938.html>. 14. *Галкина И.* Принципы и перспективы развития белорусской модели экономики / И. Галкина // Проблемы формирования и развития инновационной экономики: тез. докл. междунар. науч.-практ. конф. / под ред. И. А. Елового; М-во образования Респ. Беларусь, Белорус. гос. ун-т трансп. – Гомель: БелГУТ, 2012. – С. 7–10. 15. *Медведев Р.* Александр Лукашенко. Контуры белорусской модели / Р. Медведев. – М., 2010. – 320 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://fondknig.com/2011/07/31/>. 16. *Герасимова Р.* Сравнительный анализ экономического развития и рыночных реформ в странах с переходной экономикой в 1990–2009 годы: Монография / Р. Герасимова. – М.: ИНФРА-М, 2012. – 182 с. 17. *Круглашов А., Власкин А.* / А. Круглашов, А. Власкин Беларусь: особый путь в Европу // Політологічні та соціологічні студії. Збірник наукових праць. – Т. VIII. – Чернівці: Букрек, 2009. – С. 119–136. 18. *Лукашин Ю.* Другая Белоруссия: полгода спустя / Ю. Лукашин // Ежедневник 2000. – № 48(584). – 2011. – 2 грудня. – С. В1, В4. 19. Государственное учреждение “Национальный архив Республики Беларусь” (далі НАРБ), ф. 1105 (Министерство предпринимательства и инвестиций РБ), оп. 2, спр. 99. Документы по вопросам инвестиционной деятельности (поручения, протоколы, информации, переписка и др.). – 109 арк. 20. *Программа* социально-экономического развития Республики Беларусь на 2006–2010 годы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: armenia.mfa.gov.by/_.../programma%20s-e%20razvitija%202006-2010_516.doc. 21. *Об утверждении* Программы социально-экономического развития Республики Беларусь на 2011–2015 годы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=P31100136&p2={NRPA}>. 22. *Статистический ежегодник* Республики Беларусь. Национальный статистический комитет Республики Беларусь. – Минск, 2011. – 633 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://belstat.gov.by/homep/ru/publications/archive/2011.php>. 23. *Перечень* бюджетных программ, финансирование которых предусматривается за счет республиканского бюджета. Приложение 5 к закону РБ О республиканском бюджете на 2010 год [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://newsby.org/by/2009/12/29/text12590.htm>. 24. *НАРБ*, ф. 507 (Департамент по ликвидации последствий катастрофы на ЧАЭС при Министерстве по чрезвычайным ситуациям (МЧС) Республики Беларусь), оп. 1, спр. 61. Комитет по проблемам последствий катастрофы на Чернобыльской АЭС при Совете Министров Республики Беларусь. Национальный доклад Госкомчернобыля “Чернобыльская катастрофа, ее последствия на территории Республики Беларусь”. – 14 арк. 25. *Система* социальной защиты пострадавших граждан [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.chernobyl.gov.by/index.php?option=com_content&view=article&id=101&Itemid=25. 26. *Закон* Республики Беларусь Верховного Совета Белорусской ССР от 22 февраля 1991 г. № 634-XII О социальной защите граждан, пострадавших от катастрофы на Чернобыльской АЭС [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://busel.org/texts/cat1er/id5ewwenz.htm>. 27. *НАРБ*, ф. 507 (Департамент по ликвидации последствий катастрофы на ЧАЭС при Министерстве по чрезвычайным ситуациям (МЧС) Республики Беларусь), оп. 1, спр. 14. Национальный доклад МЧС и Академии наук Беларуси “Последствия Чернобыльской катастрофы в Республике Беларусь”. – 50 арк. 28. *НАРБ*, ф. 697 (Белорусский фонд инвалидов Чернобыля “Дапамога”), оп. 1, спр. 21. Анкеты участников ликвидации последствий аварии на Чернобыльской АЭС и экспертные заключения Республиканского межведомственного экспертного совета по восстановлению причинной связи заболеваний по инвалидности с работами по ликвидации последствий аварии на Чернобыльской АЭС. – 12 арк. 29. *Посольство* Республики Беларусь в Королевстве Бельгии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://belgium.mfa.gov.by/rus/belbelg/gyms/>. 30. *Демографические* проблемы в Беларуси [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.youtube.com/watch?v=Hoi67hfA0Iw>. 31. *Национальная* программа демографической безопасности Республики Беларусь на 2007–2010 гг. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: spt.bspu.unibel.by/resume/kaf_soc_ped/inf_analit/demograf.doc. 32. *Размеры* детских пособий в Беларуси возросли с февраля на 2,1 % [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://news.tut.by/society/159755.html>. 33. *ПРООН* опубликовала Индекс развития человеческого потенциала за 2010 год [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://hdr.undp.org/en/media/PR3-HDR10-HDI-R.pdf>.

Оксана Валион

ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ НА ПРОТЯЖЕНИИ 2006–2010 ГГ.

В статье автор анализирует приоритетные составляющие социальной сферы Республики Беларусь на протяжении 2006–2010 гг. Основное внимание обращено на государственную политику в направлении роста денежных доходов населения, совершенствования системы оплаты труда, уменьшения безработицы, расширения системы социальной защиты в исследуемое время.

Ключевые слова: социальная политика, социально ориентированная рыночная экономика, качество жизни, оплата труда, система социальной защиты.

Oksana Valion

PRIORITY AREAS OF SOCIAL POLICY IN THE REPUBLIC OF BELORUS IN 2006–2010

The author analyzes the priority constituents of social sphere of Belarus Republic in 2006 – 2010. Special attention is paid to the government policy directed to the growth of population income, the improvement of the system of labour remuneration, the reducing of unemployment, the expansion of social protection system in the above mentioned time.

Key words: social policy, socially oriented market economy, quality of life, wages, welfare system.